

Cap a una societat plural

Miquel Siguan

Integració o marginació, aquesta és la qüestió. Però la paraula integració es pot entendre de tantes maneres que sols plantejant el dilema no avancem gaire. Sense obsessionar-nos per les paraules el que necessitem és una reflexió sobre les condicions que facin possible, i vivible, la nostra societat futura.

Comencem per situar les dades de la qüestió. A Europa, i amb més intensitat encara a l'Europa del Sud, i per tant a les terres de llengua catalana, i també al conjunt d'Espanya, la taxa de fecunditat no permet mantenir el volum actual de la població i, si no intervinguessin altres factors, en algun moment del segle que acabem de començar la població es reduiria a la meitat. Evidentment això no es produirà perquè el buit que deixen els que no neixen l'ocuparan immigrants vinguts de fora. Mentre aquí gaudim d'una relativa prosperitat i altres parts del món coneixen una misèria generalitzada els desplaçaments estan assegurats. Si, per posar un exemple significatiu, actualment la meitat de la població de Catalunya ha nascut fora

de les seves fronteres però a l'interior de les fronteres de l'Estat espanyol, d'aquí a un segle la meitat hauran nascut fora d'aquestes.

La proporció més important d'aquests nou vinguts vindrà del Magreb i, precisant més, del Marroc. Però també de l'Àfrica subsahariana. I de l'Amèrica Meridional i Central. I de l'Europa de l'Est. I del Lluanyà Orient. I encara que aquí penso, en primer lloc, en els immigrants pobres que vénen buscant la subsistència cal no oblidar que l'existència de la Unió Europa i l'atractiu que constitueix el clima benigne i les possibilitats que ofereix la informàtica per gestionar negocis a distància portarà a les nostres terres un nombre important d'europaus de nivell relativament alt que un dia exerciran el seu dret a votar.

No crec exagerat dir que a la majoria de països europeus en els propers anys la presència, cada vegada més gran, d'immigrants estrangers es convertirà en un dels problemes polítics principals. Un problema que té múltiples aspectes. Un d'ells és que l'emigració massiva resulta d'uns desequilibris econòmics a escala mundial que caldrà compensar si no volem arribar al desastre. I un altre, que la marginació dels immigrants resulta, en primer lloc, del seu baix nivell econòmic i que si en les nostres societats la distància entre rics i pobres es fa cada vegada més gran la diacrònica dels

Miquel Siguan és psicòleg i escriptor. Professor a l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, ha publicat, entre altres, *Bilingüisme i educació* (amb I. Vila, Proa, 1998) i *La escuela y los inmigrantes* (Paidós, 1998).

emigrats serà cada vegada més forta. Veritats evidents i problemes urgents, però en què aquí renuncio a entrar. Em concentraré en un dels aspectes de la qüestió: la coincidència en una mateixa societat d'individus i de grups amb tradicions culturals molt diferents. O sigui, en el fet que anem cap a una societat ètnicament i culturalment molt variada.

Com aprendrem uns i altres a conviure i a ser solidaris? I atès que el futur de la immigració es juga amb els fills i amb els néts dels immigrants, i atès que la convivència i la solidaritat s'aprenen en primer lloc a l'escola, com organitzarem la nostra educació per aconseguir-ho?

TRES TRADICIONS ENTORN DE LA INTEGRACIÓ

Abans d'intentar respondre a aquestes preguntes recordem l'existència de tradicions molt diverses entorn de la integració dels estrangers, tant en general com concretament respecte al paper de l'educació per aconseguir-ho.

Les nostres idees sobre una escola democràtica, oberta a tots i que, almenys en teoria, ha d'oferir a tots unes mateixes oportunitats, estan estretament relacionades amb els ideals de la Revolució francesa o si es prefereix amb les preocupacions socials del segle XIX. Però aquesta escola, de la qual l'Estat és, en darrer terme, responsable, és també una escola que prepara ciutadans en el marc d'un estat nacional. Desenvolupa la identitat dels seus alumnes ensenyant la història nacional i la cultura nacional i ho fa en la llengua nacional. En el cas de França, el país on més sistemàticament s'ha desenvolupat

aquest ideal educatiu, l'escola i després la caserna, és el lloc on es forja la identitat nacional dels francesos de demà.

Què fa aquesta escola amb l'alumne estranger? En el cas de França la resposta és senzilla. Una constitució francesa del període revolucionari deia clarament que és francès tot el que viu a França i participa dels ideals de la nació francesa. La conseqüència per a l'educació és fàcil de formular. El nen estranger que està disposat a incorporar-se a l'escola francesa, a adoptar el francès com a llengua principal, a identificar-se amb la història i amb els projectes de la nació francesa, i a donar, si cal, la seva vida per França en el camp de batalla, és plenament francès, sigui on sigui on hagi nascut. I es pot afegir que aquesta «màquina de fer francesos» que ha sigut l'escola ha funcionat durant molt temps amb una gran eficàcia.

Malgrat que França hagi estat el país on, des del Renaixement i al llarg de quatre segles, amb més coherència s'ha preparat l'adveniment de l'estat nació, en un procés començat amb la monarquia absoluta i seguit amb plena continuïtat pel racionalisme revolucionari, el fonament ideològic del nacionalisme contemporani, i més específicament del nacionalisme lingüístic, es va posar a Alemanya. Un seguit de pensadors a cavall entre el segle XVIII i el XIX, començant per Herder, van popularitzar la idea que la història està constituïda per un seguit de cultures cada una amb la seva pròpia individualitat que es manifesta de moltes maneres des de l'estructuració social, unes lleis i uns costums, com en els productes culturals, llegendes, història, filosofia, art... i per sobre de tot en una llengua. Una societat humana que té una llengua i una cultura pròpia

constitueix una nació i en la mesura que els seus membres es fan conscients de la seva identitat col·lectiva aspiren a la seva autonomia política, aspiren en definitiva a constituir-se en un estat.

En nom d'aquests principis al segle XIX els alemanys, que constituïen una colla de petites unitats polítiques, es van unificar en un estat i el mateix van fer al mateix temps que ells els italians mentre en altres casos es produïa el fenomen contrari, pobles englobats en estructures polítiques més amples com l'imperi austrohongarès o l'imperi otomà reclamaven la seva independència.

Des d'aquesta perspectiva la preocupació per posar l'ensenyament al servei de la identitat nacional resulta evident, com ho és la preocupació perquè els irredempts, els alemanys nascuts fora de les fronteres d'Alemanya, mantinguin la seva identitat. En canvi, la preocupació per integrar l'estranger, el que té una ascendència biològica i cultural diferent, és mínima. Probablement no és estrany a aquesta lògica el fet que quan després de la darrera guerra mundial la reconstrucció econòmica d'Alemanya va atreure molts treballadors estrangers se'ls qualifiqués de *Gastarbeiter*, «treballadors hostes», donant per suposat que la seva presència era només temporal i que acabada la seva feina retornarien als seus llocs d'origen. I també es pot interpretar així que el govern alemany afavorís que els governs dels països de procedència enviessin mestres encarregats de mantenir entre els fills dels emigrats assistents a les escoles alemanyes el coneixement de la seva llengua, reforçant així els llaços amb el lloc de procedència.

I podem tenir en compte un tercer model, del qual Anglaterra seria el primer exemple. A les seves colònies, i en pri-

mer lloc a l'Índia, els anglesos acceptaven que els indígenes mantinguessin la seva organització social i la seva cultura demanant només que admetessin la superioritat anglesa i que eren els anglesos qui assumien el poder polític i econòmic. En dissoldre's l'Imperi i posteriorment la Commonwealth Anglaterra va admetre molts immigrants procedents de les antigues colònies assegurant els seus drets de ciutadania i permetent que mantinguessin les seves característiques culturals. I es pot considerar resultat d'aquest model el fet que a moltes ciutats angleses els representants de certs col·lectius immigrants actuen com a intermediaris en les institucions municipals.

UN FRACÀS I LES SEVES RAONS

Per il·lustratiu que resulti conèixer aquests models i per molt que expliquin algunes característiques de la realitat actual a diferents països la pura veritat és que avui els tres es poden considerar fracassats

És cert que una part dels emigrants a Alemanya a la dècada dels 60 van retornar als seus llocs d'origen i és cert que a Alemanya es fan esforços per organitzar una emigració temporal, per exemple amb Polònia, però la veritat és que la major part de la immigració actual és una immigració sense retorn. Els turcs en són l'exemple més clar, no sols hi ha més d'un milió de turcs establerts a Alemanya sinó que cada any neixen milers de nens d'origen turc que arriben a l'escola parlant turc i sense saber alemany. I la qüestió de quan se'ls pot concedir la nacionalitat alemanya i de si és possible establir per a ells un règim de doble nacionalitat s'ha convertit en un problema polític de primer ordre.

Quant a França l'escola fa temps que ha deixat de ser una «fàbrica de fer francesos». Més d'un milió d'immigrats àrabs, la major part algerians i una part d'ells amb la nacionalitat francesa, no renuncien a la seva identitat musulmana. I al mateix temps les seves possibilitats d'incorporar-se a la societat civil francesa per mitjà del treball retribuït són petites, de manera que el seu destí natural és la marginació i la segregació.

I quant a Anglaterra, la ficció d'«iguals però separats» referida a les diferents comunitats d'immigrats fa temps que s'ha convertit en una realitat de segregació. I coses semblants es poden dir del conjunt dels països europeus que atreuen migrants, que de fet són la majoria dels països de la Unió Europea, als quals s'afegeixen altres amb un alt nivell econòmic com Suïssa. A tots ells els emigrats constitueixen un segment de la població que pateix la doble discriminació de ser pobre i de ser diferent. I l'escola resulta impotent per assimilar un nombre cada vegada més important d'alumnes estrangers a les aules.

Arribem així a una primera constatació. La resposta espontània de les nostres societats occidentals als reptes que representa la immigració ha estat proposar la integració pura i dura, els vinguts de fora que volen integrar-se a la nostra societat han d'acceptar els nostres sistemes de valors i això vol dir que han d'acceptar com a pròpia la nostra tradició cultural i nacional i acceptar per tant que com a nous vinguts han d'ocupar un lloc secundari en la nostra societat. Vist així, l'escola no té per què modificar en res els seus ensenyaments i sols s'ha de limitar a facilitar la incorporació dels immigrants, per exemple oferint els mitjans perquè aprenguin la

llengua del país on s'instal·len en la mesura que la desconeixen o perquè compensin el retard en els aprenentatges escolars que aquest desconeixement els haurà produït. Però, com acabo de dir, per molt que hi hagi qui s'entesti a mantenir aquesta manera d'entendre la integració, la veritat és que ha deixat de ser viable.

Per què? Una primera explicació apel·la al nombre dels nous vinguts. La nostra societat i el nostre sistema educatiu són capaços d'integrar un cert nombre de forasters però si el nombre és excessiu desborden les capacitats integradores del sistema. Una altra explicació és dir que la marginació a què se'ls sotmet desperta en ells el desig de mantenir i defensar la seva identitat. I una última explicació és que som nosaltres mateixos els que dubtem de la fórmula integradora en la mesura que ens adonem que el tracte que els hi donem contradiu els nostres propis principis ètics sobre la dignitat i els drets de les persones.

Siguin quins siguin els motius, i probablement els tres són certs, el fet és que des de fa anys s'obre camí la idea que l'escola ha de preparar els nostres alumnes per viure en una societat pluricultural i que per això cal introduir la diversitat cultural en el mateix sistema educatiu.

ELS CAMINS DE L'EDUCACIÓ PLURICULTURAL

La proposta d'una educació pluricultural va néixer als Estats Units en el anys de la crisi d'identitat que va acompanyar la guerra del Vietnam, les reivindicacions de la minoria negra en nom dels drets humans o la reclamació d'educació bilingüe per part d'altres col·lectius ètnics i

lingüístics, i d'Amèrica va passar al Regne Unit com a resposta als problemes plantejats per la presència d'immigrats a les escoles i finalment d'allí ha passat al Continent i ens ha arribat a nosaltres. Però amb aquest nom d'educació pluricultural o multicultural es difonen propostes molt diverses.

EL CONEIXEMENT DE L'ALTRE

Un primer tipus de propostes tenen com a objecte millorar el coneixement dels immigrants per part de la població autòctona i concretament per part dels escolars. És evident que el recel que desperta l'estranger perquè és diferent resulta del desconeixement de les seves peculiaritats i que cal fer un esforç per vèncer aquest desconeixement oferint una informació adequada i, en la mesura del possible, no sols informació sinó fins i tot contactes directes amb els productes culturals i les formes de vida dels que pertanyen a altres cultures. Tot això es pot fer amb activitats lúdiques o amb intercanvis escolars. I es pot fer també a través d'informacions sistematitzades en forma de lliçons. Tals esforços es poden dirigir en primer lloc als alumnes que comparteixen les aules amb alumnes immigrants, però cal pensar també, i sobretot, en els que assisteixen a escoles que no freqüenten els immigrants perquè el dia de demà seran ells qui, amb més facilitat, acceptaran els prejudicis.

Actualment abunden els programes i els materials pedagògics destinats a oferir aquesta informació i abunden igualment les iniciatives per procurar els contactes amb cultures alienes al si de les nostres escoles. I l'única objecció a fer és que malgrat els esforços que es porten a cap aquesta informació és encara molt insuficient.

MES ENLLÀ DE L'ETNOCENTRISME

Suficients o no, aquests esforços per augmentar el coneixement dels estrangers i del seu entorn cultural, són activitats externes al que pròpiament són els programes escolars i és en aquests programes on es plasmen els objectius del que entenem per educació.

Res més fàcil que advertir que els nostres programes escolars estan pensats des d'una perspectiva clarament etnocèntrica, a la major honor del nostre poble, el que sigui, i que moltes vegades això implica desvaloritzar els estrangers. Per tant, una segona manera d'entendre el pluriculturalisme en l'educació és reescriure els textos utilitzats en l'ensenyament eliminant les referències negatives als membres d'altres ètnies i representants d'altres cultures. I evidentment hi ha molt a fer en aquest sentit.

A mesura que avancem en aquesta direcció acabem topant amb una dificultat de fons. Podem, per exemple, proposar eliminar expressions despectives respecte als «moros» però el que no podem negar ni dissimular és que la nacionalitat catalana, igual com la castellana, es van forjar conquerint terres als àrabs. I com abans recordava, entre nosaltres, com arreu d'Europa, l'escola està al servei de la identitat nacional. Revisar els programes escolars pensant en la incorporació dels immigrants no sols vol dir suprimir expressions avui «políticament incorrectes», vol dir proposar una idea més oberta de la nació, més dirigida al futur que determinada pel passat, un projecte de societat nacional en la qual els nouvinguts es puguin sentir còmodes.

I així arribem a la darrera i definitiva dificultat. Els nouvinguts no sols són individus disposats a integrar-se en una nova

societat, tenen unes particularitats culturals que en molts casos desitgen mantenir. Característiques culturals que a vegades entren en conflicte amb la nostra manera d'entendre els drets dels individus i de la col·lectivitat.

La societat a la qual ens dirigim inclourà en el seu si persones de molt diverses procedències ètniques i socials, organitzades també de maneres molt diverses, però sols podrà subsistir com a societat si els individus i els grups, racials o culturals, no sols es respecten mútuament sinó que exerceixen algun tipus de solidaritat i de col·laboració. I el sistema educatiu ha de preparar els joves per viure en una societat així.

Sovint amb el nom de multiculturisme en l'educació el que es proposa és que l'educador presenti amb la màxima claredat i la màxima objectivitat les diferents cultures i reclami el respecte per totes elles. Aparentment aquest plantejament assegura el màxim respecte pels drets dels immigrants, sigui quina sigui la seva procedència i la seva adscripció nacional i cultural. Diguem clarament que això no és un plantejament educatiu. L'educació sols mereix aquest nom si és capaç de portar els alumnes a desenvolupar una personalitat pròpia en el marc d'un sistema de valors conscientment assumits.

I si els prepara per viure en una societat en què participen persones de cultures diferents, el sistema de valors haurà de fonamentar i fer possible la convivència i la solidaritat. Això vol dir uns valors compartits, no sols el respecte per les diferències sinó el reconeixement d'uns drets humans bàsics, i la necessitat de la col·laboració i de la solidaritat per sobre de qualsevol tipus de diferència.

La veritable arrel de l'educació pluricultural té una fonamentació ètica i es fonamenta en la igualtat de drets entre tots els éssers humans i entre totes les cultures que representen. I sols cal recórrer l'abundant bibliografia sobre el tema per advertir que en totes les exposicions es reitera insistentment l'apel·lació als drets humans per justificar el dret de tots els éssers humans, autòctons i emigrats, a defensar les seves peculiaritats culturals. Es tracta d'una tendència general al nostre temps. Mentre la declaració universal dels drets de l'home, formulada en l'estela de la Revolució Francesa, se centra en els drets dels individus, avui som també sensibles als drets de les minories amenaçades pel pes i la força de les majories.

O sigui que l'educació pluricultural no es fonamenta sobre la indiferència ètica sinó precisament al contrari. Es fonamenta sobre uns drets universals dels individus i dels grups que imposen també obligacions i responsabilitats per assegurar l'exercici d'aquests drets. Per assegurar, per exemple, que la defensa dels drets d'una minoria cultural no permeti oblidar els drets d'uns individus.

És evident que, fins i tot així limitada, una autèntica educació pluricultural exigeix canvis molt profunds en els nostres sistemes educatius, canvis en els continguts dels programes i en la mentalitat dels ensenyants, però són canvis que van més aviat en el sentit d'una ampliació que no en el d'una ruptura ja que l'afirmació dels drets humans no és quelcom estrany a la cultura dels europeus sinó la culminació d'una tradició que comença amb la societat grecollatina, segueix amb la sistematització medieval i renaixentista del dret natural i culmina en el pensament racio-

nalista. I que als nostres dies està representada per l'esperança d'unes organitzacions internacionals democràtiques i al servei de la solidaritat i de la pau.

És cert que els europeus al llarg de la història, malgrat aquests principis o utilitzant-los com a excusa, sovint han oprimint i envilit altres cultures i les han posades al seu servei. Però també és cert que sempre han mantingut la possibilitat de redescobrir-los i de convertir-los en estímuls per a la solidaritat. Els esforços per establir una educació pluricultural en són ja una bona prova.

Ara bé, perquè l'escola posi al centre de les seves preocupacions preparar els seus

alumnes per viure en una societat pluricultural i dirigeixi els seus ensenyaments a aquest fi no n'hi ha prou amb què els ensenyants ho creguin convenient. L'escola no pot viure a contrapèl de la realitat en la qual existeix. Diguem-ho clar, fixar els objectius últims del sistema educatiu és una decisió política i són els ciutadans qui l'han de prendre. Sols en la mesura que la nostra societat es faci conscient que ens dirigim cap a una societat pluricultural i desitgi que els seus fills es preparin per ser-ne membres responsables serà possible i tindrà sentit que l'escola estableixi una educació pluricultural. □

Mètode

N. 25

REVISTA DE DIFUSIÓ DE LA
INVESTIGACIÓ PRIMAVERA 2000

COL·LECCIONS DE LA MEMÒRIA

MONOGRÀFIC. Articles d'Antoni Roca; José R. Bertomeu i Antonio García Belmar, Mª Amparo Salinas, Margarita Belinchón i Esteban J. Sánchez; Rafael Sisto, Xosé Praga i Ànxela Bugallo; Alfredo Baratas; José Luis Fresquet; Jesús I. Català. ACTUALITAT: *Les col·leccions universitàries*, Francisco Tomás. *El coneixement dels rèptils i dels amfibis*, Vicent Roca. *La Societat Valenciana de Ciències de la Salut*, «Joan Baptista Peset», Francesc Asensi Botet. *Universitat 2000*, Aurelio Beltrán. *Angles, circumferències i logaritmes a la vida quotidiana*, Ester Pinter. *Continuant les observacions de Plini el vell*, Enrique Peñalver. *Planck i la revolució quàntica*, José Bernabeu Alberola. *Sobre la matèria i més enllà*, Miguel Àngel Sanchis Lozano. ENTREVISTA: Entrevista a Jim Bennet, per Víctor Navarro, Amparo Salinas i Jesús Català. LLIBRES. NOVETATS PUBLICACIONS. TESIS. HISTÒRIES DE CIENTÍFICS. CIÈNCIA PER A POETES: *La Serena i la Terra Alta* per Joan Perucho.

Informació i subscripcions a *Mètode*: Arts Gràfiques, 13-2n pis. València 46010. Tel: (96) 386 46 86